

ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБИСТІСНОЇ КРЕАТИВНОСТІ В ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ РІЗНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

RESEARCH OF PERSONAL CREATIVITY AMONG STUDENTS OF HIGHER EDUCATION OF DIFFERENT SPECIALTIES

У статті представлено результати емпіричного дослідження особистісної креативності в здобувачів вищої освіти різних спеціальностей. Здійснено теоретичний аналіз проблеми креативності, розкрито значення прояву креативності в процесі професійного становлення фахівців. Відзначено, що розвиток креативності вважається одним із першочергових завдань навчально-виховного процесу, у тому числі й у закладах вищої освіти. Проаналізовано особливості взаємозв'язку креативності з особливостями темпераменту, рисами характеру, ціннісно-смысловую сферою особистості. Зауважено, що різні спеціальності потребують від фахівців різних проявів креативності й різного рівня її розвитку, а майбутні фахівці мають різні індивідуально-психологічні характеристики, які стають підґрунтям для розвитку та реалізації креативності.

Відповідно до мети роботи, здійснено емпіричне дослідження серед здобувачів вищої освіти різних спеціальностей, зокрема гуманітарного, природничого та фізико-математичного профілю, яких поділено на три групи відповідно до типу спеціальності. За допомогою методики діагностики особистісної креативності (Є. Тунік) зроблено оцінювання провідних рис творчої особистості, таких як допитливість; увага; складність і схильність до ризику. Здійснено порівняльний аналіз отриманих результатів, який показав, що характерною для більшості досліджуваних усіх спеціальностей є наявність низьких і середніх показників за досліджуваними параметрами особистісної креативності, що свідчить про недостатній рівень прояву особистісної креативності, що може бути зумовлено різного роду чинниками. Відзначено необхідність запровадження в процес професійної підготовки на етапі навчання спеціальних соціально-психологічних тренінгів, спрямованих на розвиток творчого потенціалу особистості майбутніх фахівців, що, безумовно, матиме позитивне значення для їхнього подальшого особистісного та професійного становлення.

Ключові слова: креативність, особистісна креативність, творчий потенціал, індиві-

дуально-психологічні риси, здобувачі вищої освіти, професійне становлення.

The article presents the results of an empirical study of the personal creativity of students of different students of various specialties. The theoretical analysis of the problem of creativity is carried out, the significance of the manifestation of creative abilities in the process of training specialists is revealed. It is noted that the development of creative abilities is one of the main tasks of education, including higher education. The features of the relationship of creative abilities with the characteristics of temperament, character, value-semantic sphere of personality are analyzed. It is shown that different specialties require from specialists different manifestations of creative abilities and the level of their development, and future specialists have different individual psychological characteristics, which become the basis for the development and implementation of creative abilities.

In accordance with this goal, an empirical study was carried out among students of different specialties – humanitarian, natural sciences, physical and mathematical, which were divided into three groups in accordance with the type of specialty. Using the method of diagnosing personal creativity (E.E. Tunic), the main characteristics of a creative personality were studied: curiosity, imagination, complexity, inclination to take risks. A comparative analysis of the results was carried out, which showed that the presence of low and average indicators for the studied parameters of personal creativity is characteristic of most students of all specialties, which indicates an insufficient level of manifestation of personal creativity and may be associated with various factors. It is concluded that it is necessary to introduce special socio-psychological trainings into the process of professional training, aimed at developing the creative potential of future specialists, which, of course, will have a positive value for their further personal and professional development.

Key words: creativity, personal creativity, creativity potential, individual psychological features, students, professional development.

УДК 159.928: 159.922.8
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2020.18.2.2>

Бацилева О.В.

д.психол.н., професор,
професор кафедри психології
Донецький національний університет
імені Василя Стуса

Пузь І.В.

к.психол.н., доцент,
доцент кафедри психології
Донецький національний університет
імені Василя Стуса

Єрмішев О.В.

к.біол.н., доцент,
доцент кафедри біофізики і фізіології
Донецький національний університет
імені Василя Стуса

Постановка проблеми. Однією з актуальних проблем, до якої останнє десятиріччя прикута увага фахівців різних галузей, передусім психологів, є пошук шляхів підвищення ефективності функціонування особистості в мінливих умовах сьогодення. Будучи складним багаторівневим утворенням, особистість має потенціал, який дає змогу пристосуватися на відповідному рівні до швидкоплинних змін у всіх сферах життєдіяльності, у тому числі й у професійній галузі. Особливу цін-

ність для такого пристосування становить здатність діяти в нестандартних ситуаціях і швидко адаптуватися до нових умов, що виражається у творчому підході до діяльності, пошуку оригінальних шляхів вирішення поставлених завдань.

Зважаючи на те що професійна діяльність посідає значне, а іноді й визначальне місце в життєдіяльності особистості, особливості розвитку та реалізації творчого потенціалу сучасного фахівця будь-якої галузі є вельми

актуальним і практично значущим завданням. Виходячи з того, що саме навчальна діяльність у закладах вищої освіти є, з одного боку, першим етапом входження майбутнього фахівця в професію, а з іншого – сама по собі потребує розвиненої креативності, цілком закономірно постає питання про дослідження особливостей прояву креативності, чинників, що її детермінують, а також пошук шляхів для створення особливих педагогічних умов, які сприятимуть її розвитку. Педагогічні умови формування креативності студентів являють собою сукупність зовнішніх і внутрішніх обставин освітнього процесу, від реалізації яких залежить процес розвитку творчих здібностей [12]. У цьому напрямі один із дієвих підходів полягає в тому, що розвиток креативності майбутнього фахівця має посідати своє вагоме місце в процесі його професійної підготовки шляхом трансформації системи відповідних мотиваційно-ціннісних орієнтацій особистості, спрямованості на професійну та особистісну самореалізацію [2, с. 10].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема креативності є досить широко представленою як у вітчизняній, так і зарубіжній психологічній науці, а серед дослідників, які вивчали різні аспекти креативності, можна відмітити Дж. Гілфорда, О. Духновича, В. Дружиніна, Т. Лубенець, О. Лука, А. Маслоу, О. Матюшкіна, В. Моляко, С. Русова, О. Савченко, К. Тошина, Е. Торранса та ін. Значна кількість досліджень створює часто невизначеність терміна та включає до нього багато часто суперечливих компонентів. Так, креативність найчастіше визначають так: 1) здатність до творчості, оригінального мислення, рівень розвитку творчих здібностей; 2) високий рівень творчих здібностей особистості, що виражається в продукуванні принципово нових ідей; 3) рівень творчої обдарованості; 4) стійку властивість особистості, яка зумовлює здатність до творчої активності. Також розходяться думки щодо того, включати креативність у загальну структуру інтелекту чи розглядати її як абсолютно автономне або частково автономне явище [5; 8; 13].

Одним із актуальних напрямів у дослідженні креативності є визначення чинників, які впливають на її розвиток і подальший прояв у діяльності. Це питання є вкрай важливим, оскільки розвиток креативності вважається одним із першочергових завдань навчально-виховного процесу, у тому числі й у закладах вищої освіти. Проте щодо цього питання існує дуже багато підходів, які потребують певної систематизації. У роботі, продовжуючи численні дослідження в межах цього напрямі, ми зупинилися на взаємозв'язку наявних особистісних рис із характером і рівнем прояву креативності.

Постановка завдання. З огляду на те що для успішної діяльності представники різних професій потребують наявності різних особистісних якостей, опанування різних професійних навичок і компетенцій, метою роботи стало емпіричне дослідження особистісної креативності, зокрема індивідуально-психологічних рис особистості, які лежать в основі прояву креативності, у здобувачів вищої освіти різних спеціальностей.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ще в дослідженнях Г. Айзенка відмічається, що креативні особистості мають вищий рівень психотизму й відсоток психічних розладів у них вищий за середньостатистичний. Окремим напрямом є вивчення взаємозв'язків характерологічних рис і креативності, характерологічних і мотиваційних сторін творчої особистості. Дослідження останніх років свідчать, що високі досягнення зумовлені співвідношенням високого інтелекту й креативності водночас; наявність лише одного з них не має такої результативності [9; 11].

Уважається, що креативність є неможливою без бажання продукувати нові ідеї, а вирішення певних проблем може бути мотивацією креативності. Мотивацією також може бути віра в те, що креативне рішення допоможе з більшою легкістю, швидше чи дешевше виконувати повсякденну роботу [1].

У дослідженні, присвяченому виявленню індивідуально-типологічних особливостей креативності, доведено, що тип емоційності визначає індивідуальну специфіку креативності особистості, забезпечує якісно-кількісне сполучення її основних показників [3].

Дослідження взаємозв'язку темпераменту і творчих здібностей показало, що легкість сприйняття залежить від характеристик темпераментної активності (пластичність і темп) та емоційної чутливості в навколишньому середовищі, а гнучкість – від соціальної емоційної чутливості й індексу загальної активності [6]. Вивчення мотиваційно-ціннісного складника креативності показали, що в мотиваційній сфері домінують мотиви досягнення результату, потреби в ризику й нових враженнях, потреба в спілкуванні; при цьому креативність частіше обумовлюється внутрішньою мотивацією, а креативні особистості частіше за інших прагнуть до самореалізації та самоактуалізації. Тобто креативність є обов'язковою умовою самоактуалізації [7].

Основна ідея дослідження полягала в тому, що різні спеціальності потребують від фахівців різних проявів креативності і різного рівня її розвитку, а майбутні фахівці мають різні індивідуально-психологічні характеристики, які стають підґрунтям для розвитку й реалізації креативності. При цьому, на нашу думку, говорити про відмінності в рівні креативності

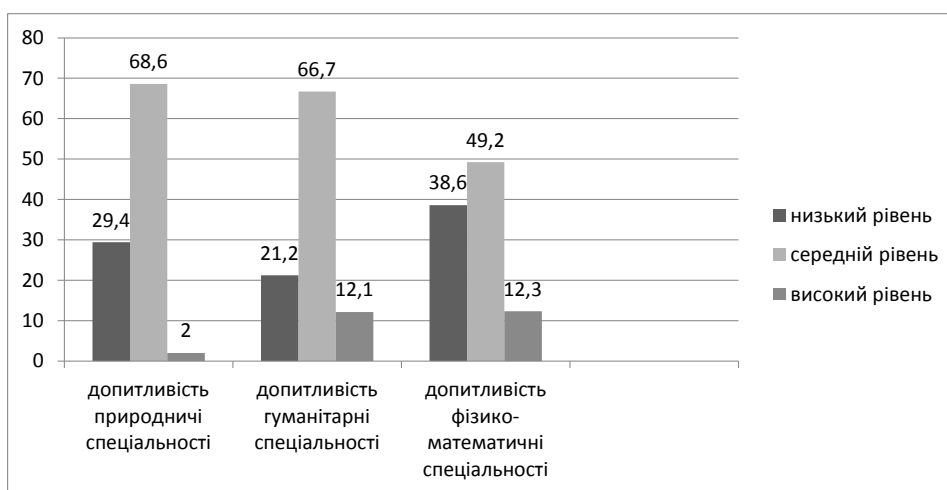
не зовсім коректно, оскільки нестандартний підхід до справи та дивергентне мислення є цінними в будь-якій професії, але різна специфіка матеріалу, професійних завдань викликає необхідність робити акценти на різних складниках креативності, тому й розвинені вони можуть бути по-різному.

Для проведення дослідження залучені здобувачі вищої освіти Донецького національного університету імені Василя Стуса віком від 18 до 22 років, які навчаються за різними напрямками підготовки. Загальна кількість вибірки становила 174 особи, з них – 61 хлопець і 113 дівчат. Диспропорція в статевому розподілі виявилася через те, що майже на всіх спеціальностях кількість дівчат більша за кількість хлопців. Щодо спеціальностей, то обрані три класичні напрями підготовки: група природничих спеціальностей (факультету хімії, біології й біотехнологій) у кількості 51 особа; група гуманітарних спеціальностей (філологічний факультет) у кількості 66 осіб; група точних наук (факультету інформаційних і прикладних технологій) у кількості 57 осіб.

Як свідчать дослідження Дж. Гілфорда, С. Медніка, В. Дружиніна та інших, важливим компонентом креативності є супутні риси особистості, які дають їй змогу проявлятися в діяльності людини [4]. Із цією метою в дослідженні ми використовували методiku діагностики особистісної креативності Є. Тунік для визначення окремих показників креативності, або (за визначенням автора) рис творчої особистості: допитливість; уяву; складність і схильність до ризику. Варто наголосити, що ця методика спочатку була призначена для дослідження осіб юнацького віку, (що якраз і відповідає завданням дослідження), тільки потім була доведена її валідність для людей старших вікових категорій [11].

За результатами проведеного опитування виявлено та проаналізовано рівень вираженості означених показників у трьох досліджуваних групах. Так, перший показник – допитливість, проявляється в прагненні суб'єкта виявляти сутність предметів і явищ, шукати нові способи мислення, продукувати ідеї, які б пояснювали проблемні аспекти ситуацій і завдань. Такий суб'єкт постійно перебуває в пошуку нових рішень, по суті, це синонім пізнавального інтересу. Як свідчать отримані результати, цей показник представлений у більшості досліджуваних усіх трьох груп на середньому рівні. Графічне зображення результатів представлено на рисунку 1.

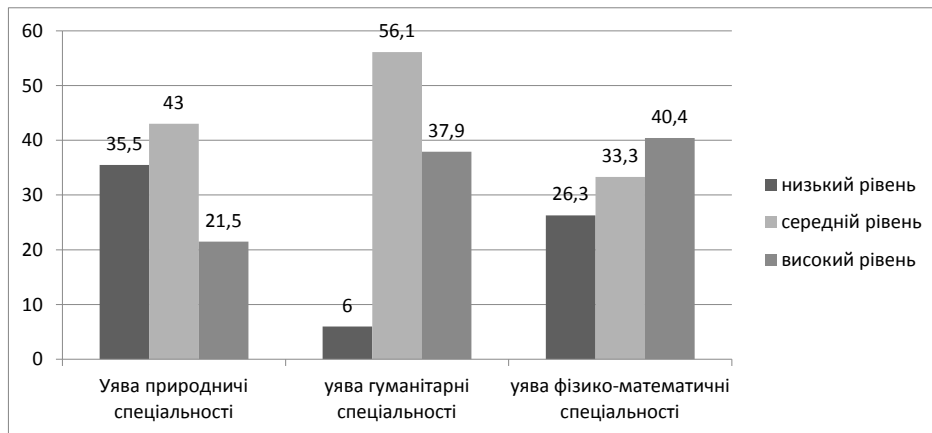
Особливості наступного показника – уяви, виявляються в тому, що суб'єкт схильний вигадувати оповідання про місця, які він ніколи не бачив; уявляти, як інші будуть вирішувати проблему, яку він вирішує сам; мріяти про різні міста й речі; любить міркувати про явища, з якими не стикався; бачити те, що намальовано на картинах і малюнках не так, як інші, незвичайно; відчувати здивування з приводу різних ідей і подій. Аналіз отриманих результатів свідчить про те, що в студентів фізико-математичних спеціальностей спостерігається висока варіативність цього показника, тобто серед них є як особи з надто низьким, так і дуже високим рівнем уяви. Можна припустити, що навчання на фізико-математичних спеціальностях передбачає вирішення 2 типів принципово відмінних завдань – рутинних, які не потребують креативного підходу, де будуть успішними люди, що діють за шаблоном для вирішення стандартних завдань, і, навпаки, творчих, успішно вирішують які надзвичайно креативні особистості, які мають розвинену уяву й виражену оригінальність мислення. Дещо подібна ситуація й серед досліджува-

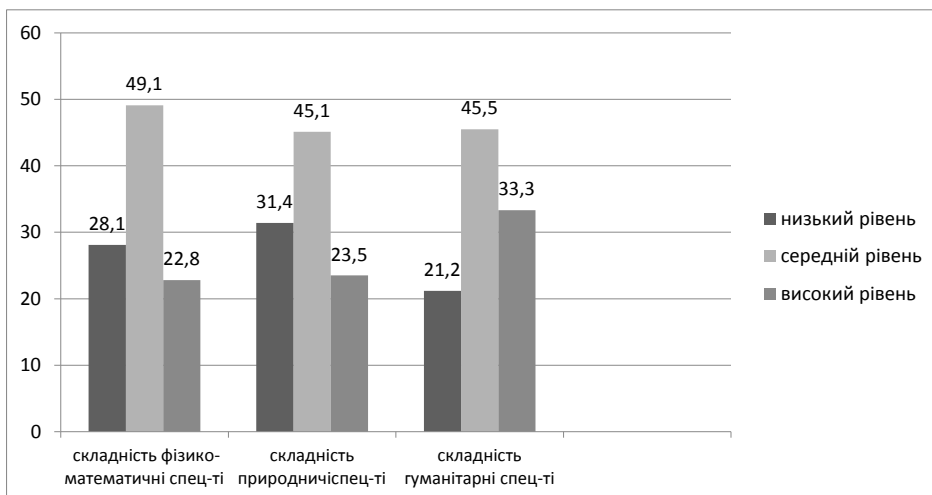
Рис. 1. Відсотковий розподіл показників допитливості за методикою Є. Тунік у студентів різних спеціальностей

них природничих спеціальностей, але серед них представників із високим рівнем показника уяви значно менше. Варто зазначити, що в більшості досліджуваних гуманітарних спе-

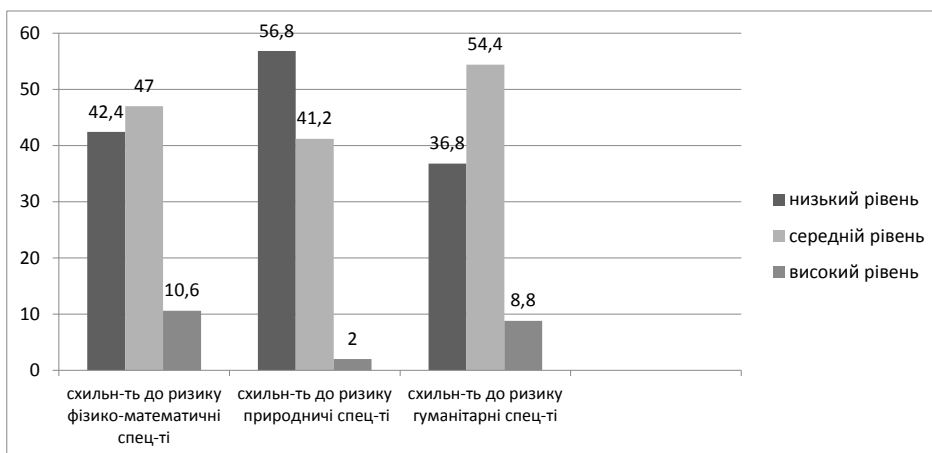
ціальностей показник уяви діагностовано на високому та середньому рівнях. Результати розподілу рівнів вираженості уяви графічно представлені на рисунку 2.

Рис. 2. Відсотковий розподіл показників уяви за методикою Є. Туник у студентів різних спеціальностей

Рис. 3. Відсотковий розподіл показників складності за методикою Є. Туник у студентів різних спеціальностей

Рис. 4. Відсотковий розподіл показників схильності до ризику за методикою Є. Туник у студентів різних спеціальностей

**Показники емпіричних і критичних значень Н-критерію Крускала-Уолеса
за методикою Є. Тунік**

Показники креативності за тестом Є. Тунік			
Допитливість	Уява	Схильність до ризику	Складність
17,1	8,37	0,68	5,11
Критичні значення критерію $NP \geq 0,05=5,99$ $P \geq 0,01=9,21$			

Показник *складності* виявляється в тому, що суб'єкт, орієнтований на пізнання складних явищ, демонструє цікавість до складних речей та ідей; любить ставити перед собою складні завдання; любить вивчати щось без сторонньої допомоги; проявляє наполегливість, щоб досягти своєї мети; пропонує надто складні шляхи вирішення проблеми, ніж це здається необхідним; йому подобаються складні завдання. Отримані результати також свідчать про те, що більшість досліджуваних усіх трьох підгруп має середні та низькі показники, що вказує на те, що здобувачі не завжди прагнуть до вирішення складних завдань, відмовляються від цілей, якщо на шляху їх досягнення виникають будь-які труднощі.

Такий показник, як *схильність до ризику*, зазвичай виявляється в тому, що суб'єкт буде відстоювати свої ідеї, не звертаючи уваги на реакцію інших; ставить перед собою високі цілі й буде намагатися їх здійснити; допускає для себе можливість помилок і провалів. Подібні вміння стають у нагоді для активних дослідників, які не бояться йти проти думки більшості, що є однією з важливих рис винахідника. Аналіз отриманих результатів свідчить про те, що в студентів усіх без винятку спеціальностей домінує стратегія уникнення ризику. У більшості досліджуваних усіх трьох груп цей показник виявлено переважно в низьких і середніх значеннях. Можна припустити, що така картина є досить нормальною, тому що винахідників, які відрізняються вираженою сміливістю суджень і незалежністю від авторитетів, украй мало, це непересічне явище, тому малий відсоток таких осіб серед студентів очікуваний.

Графічне зображення результатів представлено на рисунку 4.

Статистична достовірність отриманих результатів оцінювалася за допомогою обчислення Н-критерію Крускала-Уолеса, результати якого представлені в таблиці 1.

Статистичний аналіз відмінностей між групами студентів різних спеціальностей за показником допитливості показав, що існують достовірні відмінності на рівні значущості $p \geq 0,01$ у рівні вираженості показників особистісної креативності.

Висновки з проведеного дослідження. Креативність є досить популярним феноменом, який вивчається багатьма дослідниками, що, з одного боку, дає гарний фактичний

матеріал, а з іншого – продукує багато різних, іноді суперечливих трактувань цього поняття та підходів до вивчення, що створює методологічні труднощі в діагностиці. Особливо важливим у діагностиці креативності є виділення критеріїв її оцінювання.

Дослідження показників особистісної креативності в здобувачів вищої освіти різних спеціальностей показало, що в більшості досліджуваних усіх трьох груп відмічаються середні або низькі результати за показниками допитливості, уяви, складності та схильності до ризику. Отримані результати свідчать про недостатній розвиток особистісної креативності, що, на нашу думку, пов'язано з дією цілої низки чинників, основними серед яких можна відмітити, по-перше, невідповідність між змістовою та процесуальною сторонами в навчальному матеріалі; по-друге, часто одноманітність форм і методів навчання; по-третє, слабку методичну й дидактичну забезпеченість реалізації креативного підходу до організації навчального процесу та використання його виховного потенціалу; по-четверте, недостатню підготовленість викладачів до роботи в межах креативного освітнього середовища. Виходячи з вищевикладеного, стає зрозумілим, що в організації сучасної вищої освіти особливого значення набуває запровадження спеціальних соціально-психологічних тренінгів, спрямованих на розвиток творчого потенціалу особистості майбутніх фахівців, що, безумовно, матиме позитивне значення для подальшого професійного та особистісного становлення.

Перспектива подальших досліджень полягає в усебічному дослідженні чинників, які зумовлюють розвиток креативності здобувачів вищої освіти, а також у розробленні й запровадженні спецкурсів, метою яких є розвиток різних аспектів прояву креативності студентської молоді.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Артемова О.І. Розкриття креативного потенціалу студентів вищих навчальних закладів. *Збірник наукових праць РГГУ. Серія «Психологія: реальність і перспективи»*. 2013. Вип. 1. С. 29–32.
2. Бацилева О.В., Гресько І.М. Психологічні аспекти розвитку творчого потенціалу особистості студента в умовах сучасної вищої школи. *Наука, освіта, суспільство: реалії, виклики, перспек-*

тиви : збірник матеріалів конференції. Вінниця : ТОВ «ТВОРИ», 2019. Т. 1. С. 202–204.

3. Білоус О. Організація креативної діяльності студентів у процесі навчання у педагогічному університеті. *Педагогіка вищої та середньої школи*. 2017. № 1 (50). С. 249–257.

4. Дружинин В.Н. Психология творчества. *Психологический журнал*. 2005. Т. 26. № 5. С. 101–109.

5. Ємчик О.Г. Проблема творчого потенціалу особистості в науково-педагогічній спадщині. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2015. № 5(49). С. 116–125.

6. Макаренко Н.М. Вивчення можливостей розвитку креативного мислення у майбутніх психологів. *Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка*. 2007. Том. IX. Ч. 3. С. 228–234.

7. Михайлова И.Г. Креативная личность и художественное творчество в переходные эпохи. *Мир психологии*. 2005. № 1 (41). С. 60–70.

8. Психологічне дослідження творчого потенціалу особистості монографія / наук. кер. В.О. Моляко. Київ : Педагогічна думка, 2008. 208 с.

9. Психолого-педагогічні проблеми розвитку особистості: колективна монографія / за ред. В.Ф. Мор-

гуна, Л.В. Герасименко, Р.М. Білоус. Кременчук : КрНУ імені Михайла Остроградського, 2016. 416 с.

10. Пузь І.В. Психологічні передумови креативного середовища закладу вищої освіти. *Матеріали наукової конференції професорсько-викладацького складу, наукових працівників і здобувачів наукового ступеня за підсумками науково-дослідної роботи за період 2017–2018 рр. (16–17 травня 2019 р.)*: у 2 т. Вінниця : Донецький національний університет імені Василя Стуса, 2019. Том 1. С. 187–188.

11. Тунік Є.Є. Психодіагностика творчого мислення. Креативні тести. Харків, 2007. 225 с.

12. Шило О.С. Проблема ціннісних орієнтацій в контексті творчої діяльності особистості. *Актуальні проблеми психології: Психологія навчання. Генетична психологія. Медична психологія* / за ред. С.Д. Максименка. Київ, 2008. Т. 10. Вип. 7. С. 580–591.

13. Яланська С.П. Розвиток творчості студента в умовах особистісно-орієнтованого навчання. *Актуальні проблеми психології: збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка НАПН України*. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. Том 11 : Соціальна психологія. Вип. 6. Книга II. С. 516–524.